

Świadectwa – rozmowy – kreacje
W kręgu wielkich tekstów interlokucyjnych

Grażyna Maroszczuk

Świadectwa
– rozmowy –
kreacje
W kręgu wielkich tekstów
interlokucyjnych

Uniwersytet Śląski

WW

OFICyna WYDAWNICZA

Katowice 2012

Recenzent: Robert Cieślak

Publikacja sfinansowana przez Uniwersytet Śląski w Katowicach

© 2012 by Uniwersytet Śląski w Katowicach

ISBN 978-83-60743-63-8

Wydawca:
Oficyna Wydawnicza Wacław Walasek
Katowice, ul. Mieszka I 15
wacek@oficynaww.pl

Projekt okładki:
Michał Motloch

Wydanie I

Spis treści

Wprowadzenie	7
Czesław Miłosz – „ucho” Aleksandra Wata	13
Świadectwo „ocalenia”. Julian Strykowski i Piotr Szewc	68
„Eseistyka mówiona na dwa głosy”. Gustaw Herling-Grudziński i Włodzimierz Bolecki	115
„Przesłuchiwanie” Tadeusza Konwickiego	167
Mówić niespiesznie. Tadeusz Konwicki i Przemysław Kaniecki	197
Zamiast zakończenia	217
Nota biograficzna	220
Indeks nazwisk	221

Wprowadzenie

Do dziś trudno określić intencje, z jakimi zasiada się do lektury „mówionych wspomnień”, „rozmów” spisanych z taśmy magnetofonowej. Więcej mówi się o trudnościach z ich kwalifikowaniem. Specyfika interesujących tekstów, rozpatrywana w pracach poświęconych „analizie gatunku”, łączy się z różnie formułowanymi problemami (przede wszystkim terminologicznymi) i – co istotne – badawcze intuicje wskazują na konieczność bardzo ostrożnego obchodzenia się z formami opartymi na fundamencie dialogowym. Roman Zimand w rozważaniach nad referencjalną funkcją „literatury interlokucyjnej”¹, przestrzegał przed pułapkami „odbioru naiwnego”, związanego z docieraniem do dokumentalnej funkcji tego typu tekstów, zależnych od uchybień pamięci, zawsze deformującej obraz przeszłości. Zdaniem badacza, tekstów tych nie można czytać bez zadawania pytań o to „jak mówią?”. To nie wszystkie problemy, z jakimi badacz przystępuje do ich analiz, pojawiają się inne zastrzeżenia, których nie sposób lekceważyć. Na komplikacje natury konstrukcyjnej i wynikające stąd problemy z interpretacją „rozmów z pisarzem”, zwróciła uwagę Anna Łebkowska w znakomitym szkicu *Rozmowy z pisarzem – analiza gatunku*². Badaczka wskazała na „sprzeczności, na których rozmowy są

¹ Badacz zwraca uwagę na kłopoty terminologiczne: „Będzie tu mianowicie mowa o problemach związanych z odczytywaniem książek *skonstruowanych z rozmów* [...]”. Dalej badacz próbuje znaleźć nazwę ogólną dla tego typu tekstów: „Interviewistyka – jako opozycja intymistyki – brzmi strasznie. Wywiadystyka – jeszcze gorzej; literatura wywiadowcza brzmi zabawnie, ale myląco. Zatrzymałem się w swoich pomysłach na określeniu teksty interlokucyjne. Gdyby komuś przyszedł do głowy lepszy pomysł chętnie skorzystam”. R. Zimand: *Rozmowy z... – dokument czy literatura*. W: Tenże: *Czas normalizacji. Szkice czwarte*. Londyn 1989, s. 7–8.

² A. Łebkowska: *Rozmowy z pisarzem – analiza gatunku*. W: *Kryzys czy przełom. Studia z teorii i historii literatury*. Pod red. M. Lubelskiej i A. Łebkowskiej. Kraków 1994, s. 175–185.

oparte”, widoczne w połączeniu „dbałości o zachowanie cech autentyczności”, „mówionego charakteru wypowiedzi” i „celowej organizacji”, wynikającej z wykonstruowanego charakteru całości, która jest konsekwencją wtórnego wobec mówionego pierwowzoru. Należy także mieć na uwadze aspekt potencjalnej „niepewności” efektu końcowego, łączonego z „trudną do rozwiązania kwestią autorstwa” i komplikacji związanych z uczestnictwem nie jednej, ale bywa, że kilku osób odpowiedzialnych za przygotowanie tekstu do druku. Świadcstwa rozmów odnotowują różne sytuacje związane z nagrywaniem rozmów, redakcją, autoryzacją wcześniej zarejestrowanego materiału, co komplikuje „w ostatecznej wersji” dostęp do pierwotnej, żywej rozmowy i powoduje, że nie sposób przesądzić o interwencjach, zmianach, uzupełnieniach, jakie miały miejsce w trakcie obróbki redakcyjnej. To, zdaniem Anny Łebkowskiej, skutkuje nieprawomocnym stosowaniem określenia „rozmowa” w odniesieniu do dialogu używanego w tekstach interlokucyjnych³ i budzi uzasadniony niepokój związany z pytaniem, czy pisać o rozmowach, czy przeprowadzać kolejne rozmowy z pisarzami?

Rozmowy z twórcami literatury fascynowały i fascynują swoich odbiorców. Powstało sporo prac badawczych traktujących o sposobach przeprowadzania rozmów z pisarzami, studiów skupionych na dociekaniach poświęconych rolom, jakie interlokucyjni przyjęli w trakcie powstawania dwuautorskich przedsięwzięć⁴. Prace podejmujące teoretyczną i historyczną refleksję nad tekstami interlokucyjnymi cieszą się sporym zainteresowaniem badawczym. Działania te znajdują potwierdzenie w kontekstach szerszego opisu zjawisk literackich, doty-

³ Tamże, s. 180.

⁴ A. Łebkowska: *Kariera książki mówionej*. „Dekada Literacka” 1993, nr 6; A. Łebkowska: *Rozmowy z pisarzem...*, s. 175–185; K. Maciąg: *W kręgu problematyki „pamiętników mówionych”*. Rzeszów 2001; S. Beres: *Historia literatury polskiej w rozmowach XX–XXI wiek*. Warszawa 2003, s. 13; B. Witosz: *Stylistyka „prozy interlokucyjnej” – uwagi wprowadzające*. W: *„Język Artystyczny”*. T. 13: *Interakcyjny wymiar dyskursu artystycznego*. Pod red. B. Witosz. Katowice 2007, s. 107–109. Autorka szkicu przypomina o niesprecyzowanej terminologii paratunku: *wywiady z pisarzem, wywiady-rzeki, rozmowy z...*, *autobiografie mówione, powieści interlokucyjne, pamiętniki mówione, książki mówione, teksty interlokucyjne*. W nawiązaniu do terminologii Romana Zimanda autorka szkicu wprowadza pojęcie „literatury interlokucyjnej” ze wskazaniem na dwupodmiotowość wypowiedzi i epicki rozmach rozmowy. Związek wywiadów-rzek z Ricoeurowskim określeniem „historii życia” sygnalizuje Regina Lubas-Bartoszyńska. Zob. R. Lubas-Bartoszyńska: *Między integrystami a separatystami w autobiografii*. „Dekada Literacka” 2004, nr 3, s. 21–22.

czących przede wszystkim zmian w polskim życiu literackim, w którym zapotrzebowanie na autentyk tłumaczyło obecność form antyfikcyjnych, preferujących po roku 1976 quasi-dokumentarny wymiar zapisu, w którym mieściły się także „wywiady-rzeki”. Zainteresowanie dokumentem osobistym, związane z demokratyzacją i transformacją lat dziewięćdziesiątych przyniosło również pierwsze prace dotyczące dyskursu, mające postać bardziej dogłębnych komentarzy. Przykładem będzie monograficzne studium Kazimierza Maciąga *W kręgu problematyki „pamiętników mówionych”* na temat kontekstu tekstów interlokucyjnych i charakterystyki gatunkowej „rozmów z...”, a także studium poświęcone literaturze „interlokucyjnej” pt. *Poetyka i pragmatyka „rozmów z...”* Aleksandra Głowczewskiego, skupione na opisie struktury genologicznej tego typu wypowiedzi, nie tylko rozmów literaturoznawczych, lecz również wywiadów z wybitnymi osobistościami życia publicznego, co służyło dociekaniu mechanizmów funkcjonowania tych tekstów w obiegu czytelnicy, w życiu społecznym i politycznym. Daje to systematyczny komentarz do zagadnień związanych z „poetyką immamentną” tych tekstów i charakterystyką zjawisk należących do pragmatyki „rozmów z...”⁵. Trzeba też przypomnieć o interpretacyjnych komentarzach, których przedmiotem jest bardziej szczegółowy, raczej aspektowy ogląd rozmów z pisarzem. Szkice poświęcone Gombrowiczowi, Lemowi, Strykowskiemu, Konwickiemu pisali: Beth Holmgren, Michał Paweł Markowski, Małgorzata Czermińska, Regina Lubas-Bartoszyńska, Sergiusz Sterna-Wachowiak.

Definiowanie wielkich, panoramicznych dzieł takiego formatu, jak *Mój wiek* Aleksandra Wata czy *Pół wieku czyśćca* Stanisława Beresia, zawsze wiąże się z ich podporządkowaniem właściwej nam wrażliwości i z pytaniem, jak czytać panoramiczne retrospektywy życia i twórczości pisarzy o poważnym dorobku literackim, krytycznym, eseistycznym. Wszystko to skłania do dystansu badawczego, z jakim podchodzimy do tych przekazów dzisiaj. Przywykliśmy do dyskusji wokół zajmującego nas gatunku „mówionych książek”, „pamiętników mówionych”, „mówionych autobiografii”, „wywiadów-rzek”⁶ – form,

⁵ A. Głowczewski: *Poetyka i pragmatyka „rozmów z...”*. Toruń 2005.

⁶ Zob. *Dziennikarstwo a literatura w XX i XXI wieku*. Pod red. K. Wolny-Zmorzyńskiej-go, W. Furmana, J. Snopka. Warszawa 2011. Lektura zamieszczonych w tomie artykułów przekonuje, iż intencją badaczy było zaprezentowanie kwestii skomplikowanej bliskości dziennikarstwa i literatury jako otwartej.

które przekraczają granice dyskursu i zaanektowane przez literaturę stają się nową formą ekspresji i autokreacji.

W części pierwszej rozważań poświęconych tekstom opartym na fundamencie dialogowym, znajdują się „narracje literackie”, *Mój wiek* Aleksandra Wata oraz *Ocalony na Wschodzie* Juliana Strykowski i Piotra Szewca. Nie sposób pominąć pytań, czym były panoramiczne retrospektywy jako literackie świadectwa bolesnych, historycznych zawikłań losów ich bohaterów, co w konsekwencji tłumaczy skale wyzwania, przed jakim stanęli twórcy „dokumentów kreowanych”⁷. Czym były w pierwotnym zamiarze i czym są po kilkudziesięciu latach. A w części drugiej znajdziemy świadectwa podejmowanych przez badaczy prób docierania do ukrytej za literaturą osoby twórcy, trudno dziś bowiem nie docenić poznawczej roli dwuautorskich, samoświadomych autoanaliz i interpretacji, wpisanych w gest porządkujący badawczych dociekań. W rezultacie tych spotkań otrzymujemy rozległy kontekst wypowiedzi biograficznych i interpretacyjnych. Tak jest w przypadku *Rozmów w Dragonei* oraz *Rozmów w Neapolu* Gustawa Herlinga-Grudzińskiego i Włodzimierza Boleckiego. Analogiczna sytuacja dotyczy dwóch „książek rozmowowych” z udziałem Tadeusza Konwickiego: *Pół wieku czyścica* Stanisława Beresia (Nowickiego) oraz *W pośpiechu* Przemysława Kanieckiego. W tekstach dwuautorskich nie sposób rozstrzygnąć, jaki jest udział interlokutorów oraz jaki jest ich wpływ na reinterpretację zdarzeń monologizujących literatów. Trzeba docenić fakt, że obecność Innego pozwala dzięki pytaniom zaktywizować intelektualny, „mowny” potencjał bohaterów „rozmów z...”. Świadomość poglądów interlokutora, kompetencja, a nawet wiek nie pozostaje bez wpływu na formułowane przez pisarzy idiosynkrazje i oceny, nawet jeśli rola pytającego podporządkowana jest autoprezentacyjnej funkcji dialogu. Nie da się też przeoczyć faktu, że „rozmowy z pisarzem” to formy samoświadome, rejestrujące swą „kłopotliwość” tak w dialogach z rozmówcą, jak i w metatekstowych komentarzach na temat problemów rejestracji dwuautorskich przedsięwzięć, świadomości trudności autobiograficznych projektów, zachwiania pewności, co do autorstwa i ograniczeń, jakie niesie za sobą komunikacyjny

⁷ Określenia „dokument kreowany”, „dokument – literatura”, „zmyślenie-prawda” zasygnalizował Roman Zimand. Zob. R. Zimand: *Rozmowa z... – dokument czy literatura...*, s. 22.

przymus. W tej perspektywie lektura literackich świadectw tej rangi pozwala tylko zadawać pytania o to, jak czytać „prezentacje”⁸ dwuautorskie, lub – powtórzmy za Anną Łebkowską – przeprowadzać kolejne rozmowy ze świadomością ich ograniczeń.

* * *

Narastająca popularność rozmów z pisarzem w pierwszej dekadzie transformacji nie pozwala lekceważyć istniejącego już dorobku badawczego, o czym świadczy zgromadzony w przypisach stan badań. W perspektywie sygnalizowanych odniesień sam dobór materiału egzemplifikacyjnego jest gestem arbitralnym. Aleksander Wat, Julian Strykowski, Gustaw Herling-Grudziński i Tadeusz Konwicki nie zamykają listy pisarzy, którzy wymagaliby opisu w ramach przyjętej perspektywy. W studium poświęconym „wielkim tekstom interlokucyjnym” wybieram rozmowy z prozaikami, świadectwa fundamentalne z punktu widzenia literatury, publikacje czytane i doceniane przez literaturoznawców, poszukujących w lekturze tych tekstów źródłowego autokomentarza o charakterze informacyjnym, autobiograficznym i metatekstowym.

⁸ W.J. Ong: *Przekształcanie się środków przekazu. Mówiona książka*. Przeł. M.B. Fedewicz. „Pamiętnik Literacki” 1990, z. 1, s. 320.

Nota bibliograficzna

Niektóre fragmenty tekstów zamieszczonych w książce były wcześniej drukowane, lecz w obecnej wersji uległy daleko idącym zmianom i rozszerzeniom. Oto wykaz pierwodruków:

„Sztuka to człowiek, który się organizuje” o rozmowach z Aleksandrem Watem. W: *Literatura i „ja”. Postacie autobiografizmu w literaturze polskiej XX i XXI wieku*. Red. B. Gutkowska, J. Gałuszka. Katowice 2007.

Zmęczone nogi piechura. Przestrzeń drogi w rozmowach z Julianem Strykowskiem. W: *Literatura i przestrzeń. Postacie autobiografizmu w literaturze polskiej XX i XXI wieku*. Red. B. Gutkowska i B. Nowacka. Katowice 2008.

Starość w „przypisach autobiograficznych” Aleksandra Wata. W: *Egzystencjalne doświadczenie starości w literaturze*. Red. A. Gleń, I. Jokiel, M. Szlagowski. Opole 2008.

„Pisarz programowo staroświecki” – esej mówiony na dwa głosy – (o rozmowach z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim). W: *Inna literatura? Dwudziestolecie 1989–2009*. Red. Z. Anders, J. Pasterski. Rzeszów 2010.

Rodzina w „przypisach autobiograficznych” Juliana Strykowskiego. W: *Rodzina w czasach przełomów. Literackie diagnozy od XIX do XX wieku*. Red. K. Kralowska-Gątkowska i B. Nowacka. Katowice 2011.

„... fatalnie Pan trafił na epokę historyczną [...]”. Kilka uwag o historii w rozmowach z pisarzem. W: *Literatura i różne historie. Szkice o literaturze XX i XXI wieku*. Red. B. Gutkowska i A. Nęcka. Katowice 2011.

Autokomentarz rozpisany na dwa głosy. O rozmowach z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim (prolegomena). W: *Proza polska XX wieku. Przeglądy i interpretacje*. T. 2. Red. E. Dutka i M. Cuber. Katowice 2012.

Indeks nazwisk

- Abramowska Janina 78, 87, 92
Adamczyk Kazimierz 123, 129
Anders Władysław 128
Anders Zbigniew 220
Andrzejewski Jerzy 54
Ankiewicz Dżamila (Moszkowicz Róża) 194
Anski Szimon 98
Antoniuk Mateusz 208
- Baglajewski Arkadiusz 118, 130
Balcerzan Edward 15, 99, 117, 170, 174, 178, 199
Baniecka Ewa 34
Baran Marcin 143
Baranowska Małgorzata 36, 48, 49
Barańczak Stanisław 37, 109, 110
Barczyński Janusz 129
Bartelski Lech 206
Bauer Zbigniew 155, 195
Beaujour Michel 174
Bereś Stanisław 8–10, 72, 112, 125, 167–182, 184–196, 198, 200–204, 216, 218
Bereza Henryk 112
Bernat Andrzej 132
Bezwińska-Walerjan Anna 38
Białoszewski Miron 82
Bielas Katarzyna 184, 197, 200, 213
Bielik-Robson Agata 69
Bielska-Krawczyk Joanna 163, 165
Bieńkowska Ewa 159
Bieńkowski Zbigniew 98, 112, 113
Bikont Anna 62, 133
Błoński Jan 77, 98, 104, 172, 173
Bobkowski Andrzej 129
- Bogucka Teresa 112
Bojenko-Izdebska Ewa 97
Bolecki Włodzimierz 10, 15, 27, 42, 46, 52, 57, 64, 70, 83, 95, 115–132, 134, 136–147, 149–160, 164, 166, 170, 180, 181, 204
Borg Eliza 93
Borkowska Grażyna 71, 84, 96, 113
Borowski Jarosław 15, 129, 202
Boswell James 177
Brakoniecki Bożydar 208
Brandys Kazimierz 129, 202
Braun Kazimierz 169, 202, 204
Brenner Józef Chaim 98
Brodski Josif 59
Brodzka-Wald Alina 36, 71
Broniewski Władysław 31
Bryant Peter E. 38
Buber Martin 79
Buczyńska-Garewicz Hanna 151
Budrecki Lech 93
Bugajski Leszek 208
Bujnicki Tadeusz 31
Bukowska Anna 185
Burek Tomasz 122, 143, 165, 173
Burkot Stanisław 92, 132, 193
Burska Lidia 152
- Camus Albert 143
Canetti Elias 93
Cavanagh Clare 21
Céline Louis Ferdinand (właśc. L.F. Destouches) 98
Centriolo Paola 154
Chmielewski Wojciech 110
Chodakowski Jan 116

- Chudziński Edward 195
 Ciołkoszowa Lidia 14, 43, 44
 Colman Andrew M. 38
 Conio Gérard 22
 Conrad Joseph (właśc. Teodor Józef Konrad Korzeniowski) 143
 Cuber Marta 220
 Cudak Roman 168, 199
 Czajkowska Agnieszka 195
 Czajpliński Przemysław 19, 69, 76, 103, 119, 121, 127, 136, 137, 167, 168, 173, 180, 182, 185, 187, 212
 Czapska Maria 14, 58, 61
 Czapski Józef 14, 58, 61, 129, 137
 Czerwińska Małgorzata 9, 18, 72, 83, 85, 97, 100, 101, 104, 129, 157
 Czernecka Aleksandra 126
 Czernichowski Saul 98
 Czerwiński Marcin 147
 Czyżak Agnieszka 17
- Ć**
 Ćwiklak Kornelia 17
- D**
 Danecki Stanisław 138, 139
 Dąbala Jacek 72
 Dąbek Wirgowa Teresa 95
 Dąbrowska Elżbieta 92, 204
 Delaperrière Maria 90
 Domosławski Artur 155
 Dostojewski Fiodor 26, 29, 31, 143, 153
 Duszka Wanda 79
 Dutka Elżbieta 220
 Dybciak Krzysztof 34
 Dziadek Adam 13, 17, 22–24, 26, 27, 31, 33, 42, 47, 55
- E**
 Egelston Robert 90
 Eckermann Johannes Peter 124, 177
- F**
 Falski Maciej 29
 Fedewicz Maria B. 11, 125, 203
 Feliksiak Elżbieta 84, 190
 Fiałkowski Tomasz 69
 Finii Leonor 127
 Fitas Adam 154
- Fiut Aleksander 62, 172, 173, 188, 190, 201, 218
 Foucault Michel 30, 147, 148, 154
 Franaszek Andrzej 43
 Frątczak Marcin 208
 Freud Sigmund 52
 Freus Agnieszka 199
 Fryde Ludwik 118, 119
 Fuksiewicz Jacek 179, 188
 Furman Wojciech 9, 72, 155
 Furnal Irena 166
- G**
 Gałuszka Jacek 220
 Garliński Józef 17
 Gawrychowska Małgorzata 84
 Gawrys Cezary 29
 Gazda Grzegorz 125
 Genette Gérard 19, 117
 Gęsicka Anna 207
 Giedroyc Jerzy 43, 130
 Giudice Gaspare 145
 Gleń Adrian 220
 Głowiński Michał 78, 92, 109, 111, 112, 173
 Głowczewski Aleksander 9, 18, 36, 46, 65, 73, 100, 102, 121, 123, 131, 136, 171, 174, 177, 193, 207
 Goffman Erving 100, 173, 184, 204
 Gombrowicz Witold 9, 95, 123, 129, 153, 180, 181, 183
 Gorczyńska Renata 43
 Gosk Hanna 14, 19, 54, 72, 96, 123, 125, 126, 135, 136
 Goślicki Jan 16
 Gömöri György 66
 Grajewski Wincenty 20, 190
 Gronczewski Andrzej 74
 Grossman Gregory 46
 Grudziński Lech 118
 Grydzewski Mieczysław 32
 Gusdorf Georges 50, 129
 Gutkowska Barbara 220
 Gutowski Wojciech 191
- H**
 Habielski Rafał 13, 18, 22, 24, 43, 58
 Hadaczek Bolesław 191
 Hartwig Julia 110–112

- Herling-Grudzińska Krystyna 163
 Herling-Grudziński Gustaw 10, 11, 64, 115, 116, 118, 122–146, 148, 150–157, 159–166, 173, 181, 218, 220
 Hertz Paweł 109, 112, 132
 Holmgren Beth 9, 180
 Hopfinger Maryla 73
- I**
 Iwaszkiewicz Jarosław 24, 73, 74
 Iwaszkiewicz Maria 112
- J**
 Jakubowska-Krawczyk Katarzyna 191
 Janion Maria 187
 Janowska Katarzyna 29, 55, 56, 63
 Japola Józef 80
 Jarosiński Zbigniew 19, 23
 Jarzębski Jerzy 80, 143, 172, 173
 Jasienica Paweł 133
 Jaworski Stanisław 104, 172, 173
 Jeleński Konstanty A. 16, 49, 53, 127
 Jokiel Irena 220
 Józwicka Iga 153
 Jurasz Włodzimierz 77
 Jurek Marcin A. 137
 Jünger Ernst 129
- K**
 Kafka Franz 143–145
 Kaliszewski Wojciech 112
 Kandziora Jerzy 172, 187, 194
 Kaniecki Przemysław 10, 167, 175, 179, 186, 197, 198, 200, 201, 203–210, 212–216
 Kaniewska Bogumiła 79, 133, 136
 Kapuściński Ryszard 155, 202
 Kęszycka Helena 147
 Kijowski Andrzej 112
 Kisiel Marian 69
 Kisielewski Stanisław 129
 Kita Małgorzata 126, 218
 Klejnocki Jarosław 183
 Kłoczowski Paweł 150
 Kłosiński Krzysztof 14
 Komar Michał 132
 Komendant Tadeusz 30, 148
 Koniński Karol Ludwik 132, 158
 Konwicka Danuta 207
 Konwicka Maria 207
 Konwicki Tadeusz 9–11, 72, 129, 167–195, 197–216, 218
 Kopaliński Władysław 105
 Kopec Zbigniew 17
 Korejwo-Prusakowska Zofia 112
 Koszałko Lidia 201, 216
 Kot Wiesław 73, 90, 94, 95, 97, 98, 101, 107, 127
 Kowalczyk Andrzej S. 158
 Kowalczykowa Alina 14, 40, 41, 60
 Kowalski Piotr 89
 Koziół Andrzej 168, 177, 182, 201
 Koziół Urszula 109, 111
 Kralkowska-Gątkowska Krystyna 220
 Krawczyńska Dorota 52, 55, 60, 61, 63, 71
 Kristeva Julia 29, 36
 Krońska Irena 47
 Krukowska Joanna 26, 31
 Kubiak Zygmunt 109
 Kuc Monika 69
 Kuczyńska-Koschany Katarzyna 27
 Kudelski Zdzisław 116, 119, 120, 125–128, 133, 135, 143, 145, 156, 157, 160, 165
 Kugelmann Lilly 97
 Kuźma Erazm 23, 27, 213
- L**
 Lam Andrzej 48, 158
 Lebenstein Jan 163
 Legeżyńska Anna 31, 42, 53, 79
 Lem Stanisław 9, 173, 174, 202, 204
 Lemann Natalia 125
 Lenica Alfred 207
 Lenica Danuta 207
 Lenica Jan 207
 Leociak Jacek 71, 135, 149
 Lichten Józef 79
 Ligęza Wojciech 37, 39, 42, 43
 Lisowski Jerzy 74, 112
 Lisowski Krzysztof 70
 Loewe Iwona 100, 127
 Lubas-Bartoszyńska Regina 8, 9, 56, 72, 74
 Lubelska Magdalena 7, 18, 68, 173, 200

- Lubelski Tadeusz 172, 179, 190, 201, 208, 210, 213, 218
- Ł**apiński Zdzisław 46, 53
- Lebkowska Anna 7, 8, 11, 18, 22, 33, 51, 55, 60, 64, 66, 68, 83, 125, 140, 166, 173, 183, 200
- Loch Eugenia 190, 193
- Łukasiewicz Jacek 109, 111
- Łukaszuk Małgorzata 26, 31, 48
- M**aciąg Kazimierz 8, 9, 18, 59, 102, 122, 128, 197, 200
- Maciąg Włodzimierz 177
- Madejski Jerzy 129, 154
- Majewski Józef 29
- Makowiecki Andrzej Z. 95
- Maleszyńska Joanna 17
- Małochleb Paulina 208
- Mann Tomasz 190
- Margański Janusz 17, 165, 206
- Markiewicz Henryk 19
- Markowski Michał Paweł 9, 34, 65, 202
- Maruszewski Tomasz 148, 210, 211
- Masłoń Krzysztof 110
- Matuszek Gabriela 208
- Matuszewski Ryszard 109, 111, 112
- Milecki Aleksander 19
- Miłosz Czesław 13–21, 23, 29–34, 36, 37, 42–67, 129, 132, 137, 158, 173, 202, 217
- Miłosz Janina 43, 60
- Misztal Katarzyna 19, 59
- Mitosek Zofia 20, 190
- Mitzner Piotr 45
- Mocarska-Tycowa Zofia 144
- Mołęda Edyta 22, 23
- Molisak Alina 95, 104
- Momro Jakub 172, 201, 218
- Morawiec Arkadiusz 133, 143, 208
- Morawiec Elżbieta 120, 124, 148
- Morstin Popławska Agnieszka 172, 201, 218
- Myśliwski Wiesław 109
- N**ader Luiza 52
- Nałkowska Zofia 154
- Nasalska Anna 190, 193
- Nasiłowska Anna 173
- Nathan Leonard 16, 55, 63
- Nawarecki Aleksander 39
- Nawrocka Ewa 70
- Newerly Igor 130
- Nęcka Agnieszka 220
- Niewiara Aleksandra 39
- Nowacka Beata 220
- Nowacki Dariusz 173
- Nowakowski Marek 109
- Nowicki Stanisław (właśc. Bereś Stanisław) 10, 169, 170, 172, 178, 185, 189, 196, 197, 199, 200, 204
- Nowosad Witold 16, 53
- Nycz Ryszard 46, 52, 83, 143, 167, 180, 183, 193
- O**birek Stanisław 58
- Okopień-Sławińska Aleksandra 78
- Olejniczak Józef 17, 22–24, 26, 37, 43, 54
- Ong Walter J. 11, 80, 125, 203
- Orłóś Kazimierz 109
- Orwell George 143
- Ostaszewska Danuta 126
- Ostaszewski Robert 208
- Owczarek Bogdan 20, 190
- Owczarz Ewa 191
- P**acławski Jan 102, 108
- Panas Władysław 15, 78, 97, 106, 116, 131
- Pasterski Janusz 220
- Pawluczuk Andrzej W. 131
- Paźniewski Włodzimierz 132
- Pedretti Erica 190
- Peiper Tadeusz 32
- Peroń Małgorzata 26
- Piekarski Ireneusz 75, 80, 81, 85, 87, 90, 98, 101, 103, 109, 129, 202
- Pietrych Krystyna 13
- Pietrych Piotr 13, 15
- Piętkowa Romualda 134, 204
- Pomian Krzysztof 143, 160
- Poprawa Adam 71, 111

- Prokop-Janiec Eugenia 56, 145
- Przybylski Ryszard K. 126
- Przybyłowska Maria 93
- Przymuszała Beata 62
- Pyzik Agata 208
- R**icoeur Paul 8, 17, 165, 206
- Ritz German 71, 96, 105
- Rodak Paweł 129, 202
- Rogała Stanisław 191
- Rojek Przemysław 21, 22, 25, 32, 49, 58
- Romanowicz Tomasz 133
- Rosińska Zofia 52
- Rott Dariusz 83
- Różewicz Tadeusz 202
- Rybicka Zofia 97
- Rymkiewicz Jarosław Marek 109
- S**adowska Małgorzata 71, 75, 96, 104
- Sadzik Józef 55, 58
- Sandauer Artur 97, 98
- Sawicka Elżbieta 117, 127, 157, 160, 184, 187, 199, 200
- Schoeps Julius H. 97
- Schulz Bruno 95, 180
- Sendyka Roma 133, 144
- Skibińska Elżbieta 172, 200
- Sławiński Janusz 104, 132, 172
- Smulski Jerzy 80, 86, 90, 168, 199
- Snopek Jerzy 9, 72, 155
- Sobeczko Tomasz 69, 71
- Sobolewska Anna 79, 208
- Sobolewski Tadeusz 195
- Solecki Wiesław 69
- Sołżenicyn Aleksander 143
- Speina Jerzy 167, 216
- Sprusiński Michał 112
- Staniszewski Andrzej 76
- Stempowski Jerzy 34, 134, 153
- Sterna-Wachowiak Sergiusz 9, 71
- Stępień Marian 81, 133, 193
- Strykowski Julian (Jerzy Stark, Józef Mang, Łukasz Monastyrski, Pesach Stark) 9–11, 68–86, 88, 90, 92–109, 111–113, 193, 217, 220
- Sucharski Tadeusz 119, 125
- Sulikowski Andrzej 17, 53, 173
- Szajnert Danuta 15, 18, 21, 99, 117, 122, 127, 166, 170
- Szaruga Leszek 72, 168
- Szatrawski Krzysztof Dariusz 76
- Szczerba Jacek 184, 197, 200, 213
- Szczęsna Joanna 62, 133
- Szewc Piotr 96, 98–102, 107, 109–114, 193, 217
- Szlagowski Marek 220
- Szmidt Andrzej 132
- Szulżycka Alina 173
- Szymańska Adriana 109
- Szymczak Mieczysław 105
- Ś**liwiński Piotr 19, 69, 76, 79, 103, 112, 173
- Święch Jerzy 78, 126
- T**aylor-Terlecka Nina 187
- Terlecki Władysław 202
- Tischner Katarzyna 188
- Tischner Łukasz 188
- Titkow Andrzej 169
- Todorow Tzvetan 155
- Tomasik Wojciech 126
- Tomaszewski Feliks 126
- Tomaszewski Marek 187
- Toruńczyk Barbara 63
- Trzebiński Jerzy 20, 51, 52
- Trznadel Jacek 189
- Tymicka Magdalena 175
- Tynecka-Makowska Słowinia 125
- Tyrmand Leopold 130
- Tyszczyk Andrzej 129, 202
- U**bertowska Aleksandra 70
- Uniółowski Krzysztof 139
- Urbanowski Maciej 129
- V**enclova Tomas 16, 19, 22, 27, 30, 31, 43, 46, 48, 51, 59, 63
- W**alc Jan 179, 180
- Wapińska Malwina 199

- Wat Aleksander (właśc. Chwat Aleksander) 9-11, 13-66, 81, 125, 129, 131, 217
Watowa Paulina (Ola) 14, 16, 18, 43, 44, 65-67
Werner Mateusz 183
Węgrzyniak Rafał 110
Wiegandt Ewa 78, 97, 98, 104, 105, 109
Wierzyński Kazimierz 15
Wilk Marcin 208
Wilkoń Aleksander 126
Witosz Bożena 8, 81, 83, 125
Wodziński Cezary 147
Wolny-Zmorzyński Kazimierz 9, 155
Woroszyłski Witold 130
Woźny Agnieszka 208
Wójcik Mirosław 166
Wójcik Tomasz 48
Wójtowicz Aleksander 27
Wroczyński Tomasz 14, 48, 158, 166
Wyka Marta 34, 125, 143, 157
Wysłouch Seweryna 126
Zaleski Marek 33, 54, 98, 173
Zawada Andrzej 70, 71, 73, 112, 173
Zaworska Helena 71
Zieliński Marek 132
Zieniewicz Andrzej 14, 19, 21, 23, 54, 55, 72, 80, 82, 95, 96, 130, 135, 136, 154, 165, 176, 186, 188
Zimand Roman 7, 8, 10, 69, 126, 174
Żukowski Tomasz 37